

Te Akara Akaou'anga i te Turanga o te Maani Kai: ko toou tuatau rai teia i te oronga i toou manako no runga i tetai akateretere'anga kia akanooia no te au tu angaanga maani kai tuketuke i Niu Tireni nei

Eaa te tumu ka anoanoia'i koe kia tatau i teia

Te akara akaou nei te kopapa maata o te angaanga maani kai, te New Zealand Food Safety Authority, i te au tu angaanga maani kai tuketuke i Niu Tireni nei. Mei te mea e ko koe tetai e rave ana i tetai o te angaanga maani kai, i te teatea-mamao'anga, akapapa'anga, me kare ra, taritari'anga i te kai, e mea puapinga maata ia koe kia oronga koe i toou manako no teia.

Me ka tika, tatauia teia pepa akakitekite tuatua, ma te kimi manako marie koe e, me ka anoano koe i te tiki i tetai kōpi o te au tuatua tei tataia no runga i teia akakoro'anga te ka uriuri manakoia. Kare koe e tutaki i teia au kōpi o te tuatua. Tei muri i te kapi openga, te ingoa, e te numero founu o te aronga e te ngai te ka kapikiia (akaraia te tuanga tei akataka mai e, ka akapeea koe i te tuku'anga i toou manako ["How to have your say"]).

Kua akamata teia akara akaou'anga o te kai tei kapikiia e, ko te Domestic Food Review, i roto ia Māti i te mataiti 2003, e te raveia nei te takainga mua i te tiki i te manako o te iti-tangata. Me oti teia akara akaou'anga i te angaanga maani kai o Niu Tireni nei, ka riro te au akateretere'anga te ka akanooia, i te arapaki i te katoatoa e maani kai ana, mei te au are mamaata maani kai (factories) e tae ua atu ki te au toa rikiriki oko kai i te ope o te mataara (dairy), te au are kaikai mamaata (restaurant), ki te au are tunu kai no te apai ki te kainga kai ei (takeaways).

Ko teia tei tupu mai ana...

I te akamanaia anga te kopapa tei kapikiia e, ko te New Zealand Food Safety Authority (NZFSA) i roto ia Tiurai, mataiti 2002, kua orongaia te tika ki teia kopapa kia akapāpu e, ka rauka ia Niu Tireni i te akanoo i tetai porokaramu matutu no te akateretere i te angaanga maani kai. Ei akapāpu e ka tupu teia akakoro'anga tei anoanoia, e pera katoa kia tupu te anoano o te Kavamani, to te au ona mamaata maani kai, e to te aronga oko kai, teia i reira ta te NZFSA e rave nei, koia oki, ko te akara akaou i tei akanooia no te akateretere'anga i te porokaramu maani kai a Niu Tireni.

I roto ia Māti mataiti 2003, kua akakite te NZFSA e, te akamata nei te akara akaou i te angaanga maani kai, koia oki, te Domestic Food Review. Ka roa te tuatau i te rave'anga i teia angaanga, penei, ka pou pa'a te rima mataiti. Ka 30 mataiti i teiane, e ko te rua taime ake rai teia i te angaanga maani kai o Niu Tireni nei ka akara matatio akaouia mei teia te tu.

Eaa te manamanata i te turanga o teia angaanga i teia ra?

Kua kiteaia mai e te NZFSA (ma te manako tauturu tei oronga atu te au Konitara oire, te au ona mamaata maani kai, e te aronga angaanga rapakau maki) tetai au manamanata tuketuke e tei roto katoatoa teia au manamanata i te au tuatua tei tataia te ka uriuri manakoia.

Ko tetai o te au manamanata tei kiteaia mai:

- te taka-kore e te ekoko i te ka raveia mei te mea e, ka piri katoa te Kavamani ki roto i te rave'anga
- te ngatā i te aru i te au akateretere'anga o teia tuatau tei akanooia, no te tuketuke i te mamaata o te au ona angaanga maani kai, te au kino taravake kitea-koreia

penei ka tupu ake, e te maata i te au kai tuketuke e maaniia ana, e tetai au apinga ke atu no roto mai i te kai te maaniia anga

- te tuketuke i te au akateretere'anga tei akanooia
- te ngatā i te ta'angaanga i tetai o te au akateretere'anga tei akanooia
- kare i aiteite ana tei tupu, e te ka tupu ake ki te au ona maani kai e manganui
- kare e taka meitaki ana (e kare katoa e aiteite ana) te akateretere'anga, e te tauturu ta te NZFSA ka oronga no te ravevare'anga i teia angaanga, i te mea e, koia te kopapa maata i te akatere i teia angaanga, e kare katoa e taka meitaki anga e, eaa ta te au ona tatakitai ka rave no ratou uaorai
- kare e taka meitaki ana te tuanga a te au aronga tei akatakaia e, na ratou e rave i teia angaanga (te tangata [persons], te Ōtita, te aronga akara e me te tau nei te rave'anga [verifiers], e te kopapa tuku tika [regulator])
- kare te katoatoa i kite i te au ravenga tau meitaki e te ma no te angaanga maani kai, e tetai au tuanga puapinga ke atu o teia angaanga
- e maata te au tuanga o te ture tei ta-okiokiia, i ka-iroiroia, e i ngere takiri, tei riro ei ruti'anga maata no te au aronga maani kai
- kare i aka'ariia ana e, me e kino tetai te ka tupu mei roto mai i te angaanga maani kai

Eaa ta teia akara akaou'anga ka rauka mai?

Ka riro teia akara akaou'anga, i te akatinamou i tetai porokaramu akateretere i te au tu angaanga maani kai, i te au ngai katoatoa. Ka anoanoia teia akateretere'anga kia aru te au ona mamaata maani kai, e pera katoa te au ngai rikiriki maani kai, i Niu Tireni nei.

Ko te akakoro'anga puapinga maata e umuumei nei te NZFSA, koia oki, ko te akanoo i tetai porokaramu akateretere mama, kare e ngatā, e te ka viviki te katoatoa i te marama, ei ravenga i te aka'ari mai i te au tu maki ta te kai e akatupu nei i tera ngai, e i tera tetai ngai, i Niu Tireni nei.

Koai ma te ka ō ki roto i teia akara akaou'anga?

Ko te tuatua o te kai ngutuare, no te au kai oko katoatoa te reira (e pera katoa te kai e apaiia mai ana mei vao mai i te basileia) e maaniia ana i Niu Tireni nei, e pera katoa te kai e okoia ana i roto i te au are toa oko kai mamaata (supermarkets), te au are kai kapu ti, keke, e te reira au kai rikiriki (cafe), e te au are kaikai mamaata mai (restaurants). Ka ō mai teia au angaanga tuketuke ki roto i teia akara akaou'anga i te angaanga maani kai.

Eaa te au mea tuke te ka tupu?

Ka riro teia akara akaou'anga i te angaanga maani kai i te akapāpu e, ka aiteite, e ka turanga meitaki te raverave'anga i te angaanga maani kai o Niu Tireni nei. Na teia akara akaou'anga e aka'ari mai i te au tuanga kia matakite pakariia, ma te akateia'a i te tuanga a te au ona angaanga maani kai kia mako e kia tau ta ratou raverave'anga i te maani kai.

E rima akateretere'anga tuketuke e akatere nei i te angaanga maani kai. Te anoano nei te NZFSA kia rauka i te kou e te ta'angaanga kapiti i te au tuanga puapinga o teia au akateretere'anga tuketuke, e kia aiteite to ratou au akakoro'anga no ratou tatakitai.

Ko te aite'anga i reira i teia, te anoano nei te NZFSA kia akanooia tetai akateretere'anga mama e te aiteite no te katoatoa.

Te tamanakoia nei e, kia riro te au akanoonoo'anga e toru o te Akara'anga Akateretere (Regulatory Model) tei atuia i tetai o te mataiti 1990 ki te mataiti 2000 (tena i raro ake nei), ei akatere i tetai tuanga o te angaanga maani kai, e kia riro e na teia e tuku i te tango no te Kavamani i te piri atu ki roto i te angaanga maani kai. I te akatinamou'anga te Kavamani i te kopapa NZFSA, kua tinamou katoa te manako o te Kavamani e, ko te ravenga tau meitaki teia i te aru, e ka atui meitaki atu teia ravenga ki runga i te au ravenga no tetai au tuanga ke atu a te Kavamani e rave ana (mei te angaanga a te aronga rapakau, e te vai atura).

E toru tuanga pāpu tei akanooia no te rave'anga:

- te kopapa akatere (regulator) – te NZFSA, te au tuanga o te Pae Rapakau Maki (Public Health Units), e te au Konitara/Kavamani Oire
- te kopapa akatinamou (verifier) – ko tetai ua atu putuputu'anga tei orongaia te tika kia rave i te angaanga akarakara no te akapāpu e, te tau ra te raverave'anga i te au akanoonoo'anga tei akatakaia kia raveia, e ko te Pupu Akara Akatinamou o te NZFSA (NZFSA Verification Agency) tetai i teia au putuputu'anga te ka rave i teia angaanga akarakara
- te tangata (the person) – ko tetai ua atu tangata okotai, me kare ra, putuputu'anga, e rave ana i te angaanga maani kai

I roto i teia akanoonoo'anga a te kopapa maata, na te NZFSA e akatere i teia tuanga angaanga, i te tiaki akapāpu kia tau te angaanga maani kai a Niu Tireni, ei akapāpu'anga e, ka aru te katoatoa i te porokaramu o te akateretere'anga maani kai tei akanooia.

Na te NZFSA e akanoo i te akateretere'anga no te angaanga maani kai, e te au akataka'anga no te rave'anga, kia pāpu e:

- ka vai meitaki ua te kai
- ka tau meitaki te au kai
- e tetai au tuanga ke atu o te porokaramu angaanga maani kai, mei te akateretere'anga i te au apinga kare i te kai, e pera katoa te akapāpu'anga a te kavamani e, ka tukuia te kai ki vao mai i te basileia.

Koai ma te ka puapingaia i teia?

- ko te iti-tangata katoatoa o Niu Tireni nei, i te mea e, ko ratou te ka oko i te kai, ko ratou i reira te ka puapingaia
- me īti mai, me kare ra, me akapaeia te au tuanga akaūta tei ta-okioki putuputuia ana, ka riro teia ei puapinga no te au ona mamaata maani kai
- Me rave kapitiia, ma te manako okotai i te rave'anga kia kore e kaimoumouia te tuatau e te maroiroi, ka riro teia i te akatano meitaki i tei tau kia rave te au ona mamaata maani kai.

Mei teia te akara'anga, i raro ake i tei akanoonooia no teia tuatau, ka rave tetai o te au ona mamaata maani kai i te au tuanga angaanga tuketuke i roto i tona are angaanga okotai, kia aiteite te turanga o tana au kai tuketuke katoatoa e maani ana, e ko te au are toa mamaata oko kai i tera ngai, e i tera ngai o tetai ona okotai (supermarket chain), penei, ka aru ratou i te au akanoonoo'anga o te au motia (regions) tatakitai, tei oti i te akatakaia. Kua anoano te

NZFSA i tetai akanoonoo'anga te ka rauka i te au ona mamaata maani kai kia rave i ta ratou angaanga na roto i tetai porokaramu maani kai te ka kou mai i te au tuanga katoatoa no te akapāpu e, ka mako, e ka tau te angaanga maani kai, e ka roto i reira teia akanoonoo'anga, ei akamama mai i te au ona i te aru tinamou'anga i te akateretete'anga tei akanooia.

I teia tuatau, ka anoanoia kia kite marama meitaki te aronga na ratou e akatinamou i te ture, e pera katoa te aronga na ratou e akapāpu e, te aruia ra ta te ture i akataka no te rave'anga, i te mea e, e manganui te au akateretere'anga tuketuke tei akanooia, e kia raveia kia tau ki ta te ture, e ka anoanoia kia rauka i teia nga pupu tangata i te akara e, te raveia ra te reira. Me atuitui akatanoia te au akateretere'anga tuketuke o te maani kai ki te ngai okotai, ka roto teia i te akaīti mai i te au ngai ngatā e manganui o te angaanga maani kai.

Ka roto teia au akateretere'anga me raveia, i te akapāpu i te turanga meitaki o te angaanga maani kai, te ka roto ei puapinga ki te iti-tangata no te mea, ka meitaki te turanga o te kai.

Eaa tei tupu mai ana e tae mai ki teia ra?

I te mataiti 2003, kua aravei te NZFSA i te au ona mamaata maani kai i Akarana, Wellington, e Christchurch, no te aka'ari i te akamata'anga o te akara akaou'anga i te angaanga maani kai. Mei reira mai te NZFSA i te angaanga kapiti'anga ki te au mata o te angaanga rapakau maki, e te au konitara oire, e pera katoa ki te au Kavamani Konitara o Niu Tireni (Local Government NZ), i te akanoo i tetai au pepa no te akakoro'anga o te anoano tei manakoia (concept papers) no te kai. I roto ia Me i teia mataiti 2004, kua raveia tetai au iriiri kapua na te au ona mamaata maani kai, e kua uriuri manakoia teia au pepa tei tataia, ei tuanga angaanga e raveia ra (work-in-progress). Kua koikoi katoa te NZFSA i te au tuatua no runga i te turanga meitaki o te maani kai, i roto i te au motia (regions) o te basileia.

Te au tuanga puapinga o teia akara akaou'anga

- te angaanga te ka akara akaouia, e te akataka'anga e, ka akapeea i te rave'anga i teia
- te akanoonoo'anga i te anoano te ka raveia, ma te akara katoa i tetai au akanoonoo'anga ke atu
- te tata teatea-mamao'anga i te au akanoonoo'anga, no te anoano tei manakoia kia uriuri manako te iti-tangata
- te paunu'anga, e te akara matatio anga i te manako o te iti-tangata, e te akatanotano akaou'anga i te au manako mua no te akanoo ei kaveinga (policy)
- te manako o te Kavamani no teia kaveinga (policy)
- te akatuke'anga i te ture
- te ta'angaanga anga

Te ravenga no te uriuri manako'anga ki te iti-tangata

I te ra 22 o Sepetema, mataiti 2004, kua tuku mai te NZFSA i te nga pepa mua e ā tei akanoonooia, ei ravenga tiki i te manako o te iti-tangata. I te ra 10 o Titema, kua tukuia mai te rima o te pepa no runga i te moni o te angaanga maani kai te ka pou me raveia teia angaanga, e ka akapeea e rauka akaou mai ei tei pou.

Ko te ra 28 o Feperuare, mataiti 2005, te ra openga no te tuku manako no teia au pepa e rima.

Eaa to roto i te au pepa o te mataiti 2004?

Te Pepa Mua: Te akamata'anga, e te au akapapa'anga o te au tuanga tatakitai, no te rave'anga i te akara akaou'anga i te angaanga maani kai, e te au tamanako'anga no te au tuanga puapinga no teia me raveia, e me piri katoa te Kavamani ki roto i te rave'anga, e ei akapāpu katoa e, ka mako te au akateretere'anga o teia angaanga me raveia a te au tuatau ki mua, i roto i te oire.

Te 2 o te Pepa: Te turanga tuku tika, te angaanga te ka raveia, e te au akanoonoo'anga o te kopapa akatere, ta teia kopapa e rave nei e tei manakoia kia raveia, no te angaanga maani kai e no te piri'anga atu te Kavamani metua, te au kopapa akatere o te angaanga rapakau maki (district health boards) e te Konitara oire.

Te 3 o te Pepa: Te au Parani Akatere o te Kai, tei tamanako teia parani e, ko te tuanga puapinga rava atu ta te Kavamani e rave ei akapāpu i te turanga meitaki e te tau i te angaanga maani kai, mari ra, ko te akamou i te au rave'anga ki runga i te au ravenga tei rauka mai, i te kiteaia anga te au tuanga ta'i'i e te ngatā, e kua akatanoia te au rave'anga kia kore teia e tupu akaou, e ko te reira te raveia nei i roto i te au ngai angaanga mamaata maani kai.

Te 4 o te Pepa: Te ta'angaanga anga i te parani tei atuia no te akatere i te angaanga maani kai, ma te akapapu katoa e, kia retitaia, e kia akara matatioia e, e tika'anga to te aronga te ka rave i teia angaanga, e te raverave ra ratou ma te aru i tei akatakaia, e pera katoa te ariki'anga i te aronga e te au putuputu'anga katoatoa e rave nei i teia angaanga.

Te 5 o te Pepa: Te moni te ka pou me raveia te angaanga maani kai, e kia akanoonooia tetai au ravenga tau no te akapāpu e, ka paunaiia e ka rauka akaou mai tei pou.

Ka akapeea koe i te tuku'anga i toou manako

Tei runga i te roro uira atuitui a te NZFSA te au pepa katoatoa no te akakoro'anga o te au anoano tei manakoia (www.nzfsa.govt.nz), me kare ra, kapikiia atu te NZFSA ki runga i te numero founu kare koe e tutaki 0800 NZFSA 1 (0800 693 721).

Imere: info@nzfsa.govt.nz

Ka rauka ia koe i te tata e te tuku i toou au manako aka'ari ki te:

Submissions (Manako Aka'ari)
Domestic Food Review Policy Group
New Zealand Food Safety Authority
PO Box 2835
WELLINGTON
Imere: robbie.thomson@nzfsa.govt.nz
Fax: (04) 463 2501